

УДК 81'373.21-112=521

ІНТРОДУКЦІЯ ГЕОГРАФІЧНИХ НОМЕНКЛАТУРНИХ ТЕРМІНІВ У ЯПОНСЬКІЙ ТОПОНІМІЦІ (ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИЦІЇ ЯПОНСЬКИХ ТОПОНІМІВ)

Борис Яценко

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
кафедра країнознавства та туризму,
бульв. Т. Шевченка, 14, Київ, Україна, 01601,
tel. (044) 521-32-49, e-mail: geography@univ.kiev.ua*

Розглянуто час і генезу виникнення японських топонімів. Наведено приклади утворення. Проаналізовано вплив історичних подій на зміни топонімів.

Ключові слова: топоніми, Японія, ієрогліфи.

За часом і генезою виникнення японські топоніми утворюють дві групи.
Це:

1. Самобутні дописемні топоніми, що виникли ще до появи китайської ієрогліфічної писемності в Японії. Вони мають два пласти: субстрат айнської топонімії, що сформувалася ще до приходу на Японські острови племен, з яких згодом сформувалась японська нація; основне поле місцевих самобутніх назв, що набували права на існування в міру розвитку японської мови і народності. Для запису цих назв ієрогліфи підбирали за фонетичним принципом як транскрипційні знаки для передачі звучання імен і слів.

Певно використовували і ОН-не і КУН-не читання ієрогліфів, причому ОН-ні читання так і залишилися для транскрипції айнських слів, а КУН-ні з часом стали застосовувати для передачі справжнього значення географічних термінів вже японської мови.

2. Нові географічні назви, що формувалися в умовах наявності ієрогліфічної писемності. При цьому при формуванні географічних назв використовують і ОН-не і КУН-не читання і їх комбінації. КУН-не читання ієрогліфів, що застосовують для запису топонімів ближче до звучання і значення самобутніх японських географічних термінів і назв.

Наведемо приклади: а) Топонім айнського походження. Найбільшу річку рівнини Канто Тонегава записують трьома ієрогліфами: (гава – річка, не – корінь, то – корисний). Тут гава – сучасний географічний номенклатурний термін, а тоне – термін айнського походження (Тонай або Тоней за Хісінума Уїті), що означає ріка – озеро, ріка серед болотистої місцевості. По айнськи най – річка (порівняй-

те, наприклад: Вакканай на Хоккайдо, Поронай на Сахаліні тощо). Топонім УСУ передається ієрогліфом “ступка”. Фактично ж цей ієрогліф використано як фонетичний еквівалент айнського слова УСУ (УСІ) – що означає “затока”;

б) Приклад переосмислення давнього топоніма. Окаяма – перший компонент нині означає – “горб”, другий – “гора”. Вірогідно в давнину перший компонент теж мав значення “гора” (для племен, що прийшли з океану пагорб видавався горою), згодом другий компонент – яма, що був номенклатурним географічним терміном, інтродукувався у склад топоніма.

Внаслідок застосування ієрогліфів для запису географічних назв японська топоніміка набула рис схожості з китайською. Для передачі японських топонімів найчастіше застосовують поєднання ієрогліфів, що складаються із двох або більше знаків, рідше – ієрогліфів-одиночок. До того ж ієрогліфи можуть читати:

а) за ОН-ним читанням: Кю + сю = Кюсю
дев'ять провінцій

То + кіо (кьо) = Токіо
східна столиця тощо;

б) за Кун-ним читанням: Кава + гуті = Кавагуті
річки гирло

О + мінато = Омінато
великий порт тощо;

в) за змішаним читанням: Току + сіма = Токусіма
<ОН> <КУН> – фонетичний підбір ієрогліфів для запису айнського слова.

Важливою особливістю японських географічних назв є органічний зв'язок між основною (смысловую) частиною топонімів з географічними номенклатурними термінами, що їх супроводжують. У географічних назвах об'єктів природи це призводить до того, що зрештою географічний номенклатурний термін стає складовою топоніма. Це – загальна закономірність, але вона виявляється в різних ситуаціях. Це можуть бути:

А. Топоніми, в яких друга частина є географічним номенклатурним терміном, але ще не стала компонентом назви, а першою частиною є слово, що вказує на географічне положення об'єкта, або розмір, кількість тощо.

Наприклад: Міцу...(три)
Камі, Уе...(верхній)
Хічасі...(східний)
О або Дай...(великий) } + географічний номенклатурний термін

Але згодом воно стало органічною частиною топоніма. Наприклад, Уено – верхні поля (район у Токіо), Осака – великий горб – стало містом Осака Кітадзава – північне болото (район у Токіо), Сінагава – гирло річки – (район у Токіо) тощо.

В. Топоніми, що складаються із двох компонентів, пов'язаних між собою показником відмінка, який свідчить про синтагматичний зв'язок між компонентами.

Це топоніми типу

Означення + афікс + означений об'єкт

 = топонім

При цьому означений об'єкт є елементом ландшафту. Афіксами можуть бути показники переважно родового відмінка (це афікси Но, Га, Цу, На тощо); означенням – чисельник, іменник, прийменник, знаменник; означеним об'єктом – іменник, найчастіше колишній географічний номенклатурний термін. Наприклад: но – Оканомія, Яманокава; га – Івагаока, Секігахара, Танегасіма; цу – Окіцусіма, Хігасіцуюма; на – Канагава, Хаманака тощо.

С. У японських географічних назвах після власне назви, зазвичай, стоїть географічний номенклатурний термін – показник елемента ландшафту або адміністративної належності.

Він становить ніби єдине ціле з основною (корінною) частиною топоніма і часом сприйняття японської географічної назви без цього номенклатурного терміна буває неможливим.

Наприклад: Ісікарігава (річка Ісікарі),

Ісікарітьо (адміністративний округ Ісікарі).

У китайській топонімії схожий номенклатурний термін можна легко відсікти без шкоди для розуміння назви (окрім назв, що складаються з одного ієрогліфа і потребують наявності номенклатурного терміна) (наприклад, Хуанхе, Янцзи тощо, де хе, цзи – річка).

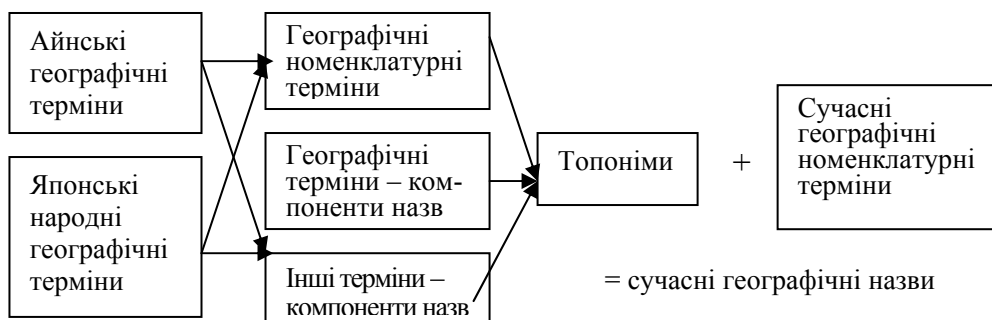
Саме цим пояснюють те, що в японській топонімії відсоток географічних номенклатурних термінів, що інтродукувалися в основне “тіло” топоніма, особливо великий. Можна сказати, що майже всі другі (або треті) компоненти японських топонімів-біномів і поліномів, які означають елементи ландшафту – це колишні географічні номенклатурні терміни. Є немало і таких випадків, коли обидва компоненти бінома є назвами елемента ландшафту одного й того ж семантичного ряду.

Наприклад: **Урацу-ван** – і Ура, і Цу – затока, номенклатурний термін Ван – теж затока;

Мінеока-яма – Міне (скеля), ока (горб або гора) – яма – гора.

У випадках, коли географічний об'єкт якісно змінюється, колишній номенклатурний термін його географічної назви теж залишається в складі топоніма, який отримує новий відповідний номенклатурний термін. Наприклад: вулкан Сакурадзіма (Острів Сакура) був на острові, доки в 1914 році потоки лави не залили протоку між цим островом і півостровом Осумі, утворивши у такий спосіб півострів, який нині називається Сакурадзіма – ханто.

Схему формування японської топонімії можна зобразити так:

На завершення, оглянемо спроби реконструкції японської географічної назви на прикладі топоніма Фудзі. Відомий фахівець з проблем топоніміки Японії Кагамі Кандзі вважає, що поява цього топоніма, що згодом поширився по території Японії у вигляді “місцевих” Фудзі належить до періодів Нара-Хейян (VII–IX століть). У більш ранні часи ця гора ще називалася Асама, що напевно є терміном, котрий принесли племена, які сформували японську народність. Цей топонім перегукується з назвою величного вулкану Асо на Кюсю і назвами вулканів на Зондському архіпелазі і напевно означає “вогнедихаюча гора”. У “Кодзік” та “Ніхонгі” Фудзі ще не згадується, уперше ця назва в наявному ієрогліфічному записі з’явилася в поетичній антології “Ман’юсю” (VII–IX століть). У той же історичний період назва трапляється і в інших варіантах ієрогліфічних записів:

Фудзі – ієрогліф “нескінченний” – “Ніхонсьокі”;

Фусі – гора безсмертя – “Такеторі моногатарі”;

Фудзі – щаслива, кохана – “Вамейсі”;

Фудзі – ієрогліфи Багатий самурай (або “шляхетний муж”) – “Ман’юсю”.

Зокрема, шляхом підбору ієрогліфів осмислювався вже наявний топонім напевно айнського походження, що описував велич вогнедихаючої гори. І ось вже декілька століть топонім Фудзі (транскрибований ієрогліфами шляхетний, щасливий і самурай, муж) є в поєднанні з географічним номенклатурним терміном яма. Японці частіше вживають цей ієрогліф в ОН-ному читанні – САН і тоді назва Фудзі-сан набуває шанобливого виразу. Сам же топонім розпочав своє самостійне життя і став одним із брендів – символів Японії. Наприклад: “Фудзі-гінко” – банк “Фудзі”, “Фудзіцу” (скорочено від “Фудзіцусінкі”) – потужна фірма електронної промисловості, Фудзімі – десятки місцевостей туристських центрів з виглядом на Фудзі тощо.

Стаття: надійшла до редакції 15.01.2013

доопрацьована 22.05.2013

прийнята до друку 19.06.2012

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Кагамі Кандзі*. Ніхон тімейгаку (Топоніміка Японії) / Кагамі Кандзі. – Кіото, 1957.
2. Ніхон тідзу тімей дзітен (Словник географічних назв карти Японії). – Сансейдо; Токіо, 1991.
3. *Хісінума Уіті*. Айнуго йорі міста Ніхон тімей сінкенкю (Нові дослідження топонімії Японії з точки зору мови айну) / Хісінума Уіті. – Токіо, 1939.
4. *Янагіда Куніо*. Тімей но кенкю (Дослідження топонімії) / Янагіда Куніо. – Токіо, 1936.
5. *Яценко Б. П.* Некоторые вопросы топонимики Японии / Б. П. Яценко // Топонимики востока. Новые исследования. – М. : Мысль, 1964.

**INTRODUCTION OF GEOGRAPHICAL
NOMENCLATURE TERMS
IN THE JAPANESE PLACE NAMES
(Peculiarities of Japanese Place Names Composition)**

Boris Yatsenko

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Department of Geography and Tourism,
Taras Shevchenko Av., 14, Kyiv, Ukraine, 01601,
tel. (044) 521-32-49, e-mail: geography@univ.kiev.ua*

The article deals with the time and the genesis of Japanese place names. It provides examples of their formation and analyzes the influence of historical events on the change of names.

Key words: place names, Japan, kanji.

**ИНТРОДУКЦИЯ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ НОМЕНКЛАТУРНЫХ
ТЕРМИНОВ В ЯПОНСКОЙ ТОПОНИМИКЕ
(Особенности композиции японских топонимов)**

Борис Яценко

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
кафедра страноведения и туризма,
бульв. Тараса Шевченко, 14, Киев, Украина, 01601,
тел. (044) 521-32-49, e-mail: geography@univ.kiev.ua*

Рассмотрено время и генезис возникновения японских топонимов. Приведено примеры их образования. Проанализировано влияние исторических событий на изменения топонимов.

Ключевые слова: топонимы, Япония, иероглифы.